

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в книжка 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в книжка 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в книжка 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-теоретично и методическо списание
в година XXI, 2012 в книжка 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в книжка 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-теоретично списание
в година XX, 2012 в книжка 1

Философия

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в книжка 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
в година XXXIX, 2012 в книжка 1

46

12 – 18 НОЕМВРИ
2015 г.

Прекалено много ли е текстът в учебниците?

Откъс от „Трансверсални аспекти на уменията за работа с текст“

Мая Падешка

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В своята книга „Краят на невежеството“ математикът Джон Майтън прави едно заключение, което звучи малко шеговито, но безусловно вярно: учебниците, дори и по математика, са „пълни“ с текст (Майтън, 2014: 91 – 97). Авторът пледира за „по-малко текст“ и повече автентична, абстрактно-символна математика („...*принуждават децата да сдъвчат сериозно количество текст, за да се доберат до самата задача*“; „*Днес се опитваме да развием грамотността за сметка на математиката*“).

Лесно ще се убедим в твърденията на Майтън, ако разгледаме действащите в България учебници и учебни помагала. На пръв поглед това „изобилие от текст“ прави образованието и образователната система силно текстоцентрични. Но в един научен текст, предназначен за образователната сфера, информацията се представя не само чрез езикови, но и чрез неезикови средства, характерни за съответната наука – символи, знаци, изображения. Да сравним два текста от един и същи учебник по физика:

Текст 1: *Коя величина характеризира свободното падане? Каква е траекторията на тяло, което пада свободно без начална скорост?*

Текст 2: *При решаването на задачи с приближение ще приемаме земното ускорение за $g = 10 \text{ m/s}^2$.*

Пример. Метално топче е пуснато да пада свободно без начална скорост от покрива на много

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н.
Маргарита Георгиева
E-mail: m.georgieva@abv.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 5/2015:

ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Приказката в детско-юношеските периодични издания до Първата световна война / Тая Стоянова

МЕТОДИКА

Трансверсални аспекти на уменията за работа с текст / Мая Падешка

„Методика на езикознанието“ от Ст. Чакъров и М. Гос-

подинов в контекста на ранната методическа литература за обучение по роден език / *Иван Чолаков*

Теоретични и приложни аспекти на реторичния подход в училищното езиково образование / *Владимир Ницета*

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Женската красота в творбите на Петко Тодоров / *Милена Димитрова*

Христо Смирненски и Германската революция от 1918 – 1919 г. / *Венцислав Везиров*

СТУДЕНТСКИ ФОРУМ

„Грозни прози“ на Гео Милев. Преосмисляне на библейските символи / *Евдокия Петрова*

МНЕНИЯ И ПОЗИЦИИ

Програмата PISA и българските проблеми / *Сесилия Телалова*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Първи международен форум „Светите братя Кирил и Методий в националните митове на славяните“ – Венеция, Италия / *Alberto Frasson*

Tradizione Cirillo-Methodiana come dispositivo culturale per la riunificazione delle chiese / *Fabian Pavel Fonovic*

In Memoriam: проф. Кирил Димчев / *Ангел Петров*

висока сграда. Определете: а) скоростта на топчето след 4 s; б) пътя, изминат от топчето за 4 s.

В текст 1 са използвани само езикови средства, за да се съобщи информация, отнасяща се до конкретен обект на познание на науката *физика*: това е величината, характеризираща явлението *свободно падане*. Вербализирани са точно определени концептуални отношения между централното понятие „свободно падане“, което и е тема на урочната статия, и други понятия от тази наука: величината, която го характеризира, и траекторията на тяло, което е в състояние на свободно падане.

В текст 2 са налице както езикови, така и неезикови средства – цифри, символи, мерни единици, които изразяват строго определени и еднозначни отношения между явленията и понятията от физичната наука.

Текстът, като конкретна проява на езиковата система в дадена комуникативна ситуация, е важен педагогически ресурс и като такъв присъства във всеки учебник поради своите аксиоматични характеристики: информативност (пренася информация от която и да е област на човешкото познание); цялостност, смислова и граматична свързаност, интенционалност.. Няма как езикът и неговите проявления да се избегнат в една толкова важна за човека дейност, каквато е ученето. По думите на Фр. Растие езикът е средата, която ни създава, средата, в която човек става себе си, но авторът прави едно важно уточнение, което намеква за прагматичните фактори, които регулират езиковите употреби: езикът е само предварителното условие за осъществяване на комуникацията. За да се осъществи резултатно общуване в научно-образователен контекст – т.е. успешно разчитане, интерпретиране и оценка на смислите и значенията, вложени в научния текст – са нужни умения, надграждащи уменията на ученика да разпознава буквалните значения на думите и изразите в текста. Тук опираме до това, което Ж.-К. Беако нарича „усвояване на културата и идиолекта на съответната наука“. Всяка сфера на познание има своите конвенции, възприети и споделяни сред съответната научна област. Уменията за четене и разбиране (интерпретиране) на научен текст са свързани с усвояването на концептуалния апарат на съответната наука и най-вече – на изграждането на логически връзки и йерархии между тези концепти, закрепени със съответните терминологични изрази. Според Беако **„да усвоиш езика на една наука, не означава просто да манипулираш коректно с изолирани термини, но да си способен да разбереш или да произведеш текст, уместен спрямо културата на тази научна област, вписващ се в дискурса на съответната наука“.**

За да разшири представата за функциите на езика в образователния процес – без значение за коя научна

област, представена в образователния процес, става дума, същият автор предлага следната класификация на **когнитивните метафункции на езика с трансверсален характер** (Беако, 2010, цит. съч.):

– **репрезентативна функция** – представяне и разпространение на знания, създадени извън езика – например чрез научни експерименти;

– **медиативна функция** (езикът като медиатор) – вербализация, позволяваща преход/превод от един семиотичен код в друг – тази функция се проявява изключително често в учебната литература, тъй като тя има важна методическа роля: реализира се чрез текстове с обяснителен и коментарен характер (методически коментар) на решение на определена задача (вж. текст 1), обяснение на правило, коментар към определен алгоритъм и пр.;

– **интерактивна функция**: проявява се например по време на дискусии, дебати между изследователи в определена област, между изследователи и потребители на определена информация / научно познание и др.;

– **креативна функция** – езикът може да бъде начинът да се създава познание; чрез езика се създават светове, изграждат се хипотези, твори се реалност.

Целта на един трансверсален подход към текста би допринесла именно за това: ученикът да привикне към езиковия изказ, да опита да се впише успешно в дискурса на съответната наука с присъщите ѝ знакови системи за изразяване и назоваване на изследователските си обекти и по този начин да надгради уменията си за възприемане и анализ на научен текст.

Нека се върнем към началото на този материал: за текста, който Е във всеки учебник, помагало, ръководство... Това, което предписва Беако като умения за „вписване“ в културата на една наука – умения, които в образователната сфера се определят като елементи от т.нар. предметни образователни компетентности, е повече или по-малко следствие от една добре изградена система на аналитичните умения на ученика при работа с научен текст.

В учебниците по учебните предмети, изучавани в училище, текстът не е самостоятелен обект на изследване и на изучаване. *Как е изграден текстът, какви езикови средства са използвани в него, как се постигат целите на отправителя...* са въпроси, които са част от инструментариума на учебния предмет *български език* (БЕ). Единствено в часа по БЕ текстът е в ядрото на учебното съдържание. Речевите дейности, свързани с възприемането, тълкуването, създаването на текст – уснен или писмен, от която и да е сфера на речева дейност – са дейности с трансверсален, фундаментален, надпредметен характер. Те се формират като предметни умения в часовете по БЕ, но имат ефект върху цялостния учебен процес. Това са безспорно „най-конвертируемите“ способности, които обучението по БЕ може да даде на ученика като ресурс в постигането на желани образователни резултати и по другите учебни предмети.

Във важността на уменията за работа с текст ни убеждават поне два аргумента, които ще представим по-надолу.

1. Нужно е обучението по БЕ да се „огледа“ критично в огледалото на междупредметните връзки с другите учебни предмети – вж. приложение 1, в което е представена обобщена информация от колона 6 (Възможности за междупредметни връзки) на действащите учебните програми (V – VII клас). От таблицата се вижда, че основните умения, които се трансферират от учебния предмет БЕ към други учебни предмети, са свързани с текста: типове текст, възприемане и създаване на текст, езикови средства в текста и пр.

2. Факт е, че напоследък изследвания като PISA налагат все по-устойчиво формиране на четивни умения чрез работа върху текстове във формат, който много по-често можем да видим в учебниците по „Биология и здравно образование“, „Човекът и обществото“, „География и икономика“..., отколкото в учебника по БЕ: текстовете в учебниците по посочените дисциплини по-рядко са от типа вербален *непрекъснат текст* и по-често са от вида, който методиката на изследването PISA определя като:

– **прекъснат текст** – графика, формуляр, списък и др.;

– **смесен текст** – съдържа непрекъснат и прекъснат текст;

– **съставен текст** – състои се от отделни независими текстове, събрани с конкретна цел (вж. доклада на ЦКОКУО за резултатите от участието на България в Програмата за международно оценяване на учениците PISA 2012 „Прегизвикателства пред училищното образование“, 2013: 66; по-нататък „Резултати 2012“).

Да разгледаме два примерни текста, включени в изследването PISA 2012 г. в областта „Природонаучна грамотност“ и „Четивна грамотност“. В таблицата по-долу припомняме основните критерии, свързани с тези два вида функционална грамотност, да сравним:

<p>Природонаучна грамотност (Резултати 2012: 43, 47): Природонаучната грамотност се дефинира в PISA като:</p> <ul style="list-style-type: none">– знания от областта на природните науки и използването им за придобиване на ново знание; за обясняване на природни процеси и явления; за правене на аргументирани изводи и заключения;– разбиране на основните характеристики на природните науки като част от познанието за света;– информираност за това как природните науки и технологиите влияят върху материалния, интелектуалния и културния живот на обществото;– готовност за активно гражданско поведение във връзка с теми и въпроси от областта на природните науки. <p>(...) За да отговорят на въпросите от теста по природни науки, учениците трябва да притежават определени компетентности:</p> <ul style="list-style-type: none">– да разпознават проблеми, които могат да бъдат решени със средствата на науката;– да обясняват научно природни процеси и явления; да използват научни факти, данни и доказателства, за да обяснят или аргументират извод.	<p>Четивна грамотност (Резултати 2012: 65)</p> <p>Най-общо четивната грамотност според концепцията на PISA включва способността на учениците да използват писмена информация в реални ситуации. Традиционно четенето се приема като процес на декодиране на определени символи и буквално тълкуване на текста. Разбирането на PISA за четенето и четивната грамотност излиза извън ограниченията на това определение, като включва редица когнитивни компетентности наред с използване на четенето в многообразието от ситуации за постигане на различни цели. Концепцията на PISA за четивната грамотност включва също така елементи, отнасящи се до многообразието от ситуации на четене; различните начини, по които писменият текст се представя на читателя, както и целите, за които се използва текстът. Грамотността се свързва с уменията на личността да намира, осмисля, преобразува и предава писмена информация. Поради това PISA дефинира четивната грамотност като: разбиране, използване, осмисляне на писмени текстове за постигане на цели и удовлетворяване на потребности; за задълбочаване на познанията и развиване на интелектуалния потенциал на личността и за активно участие в обществото”</p>
---	--

Избрано

Един обективен прочит на отношението между двата вида грамотност може да допусне, че четивната грамотност е предпоставка за развиване на природонаучната грамотност. Необходимите знания за процеси, явления, факти, причинно-следствени и каузалните връзки между тях ученикът набавя най-често чрез текст от типа „урочна статия“ или допълнителни материали с дидактическа цел, т.е. „декодирането“ на текст от науките за природата е декодиране на логико-семантични връзки, изразени в повърхнинната структура на текста, която отразява дълбинни концептуални връзки и отношения между явленията и фактите, обект на изследване от съответната наука.

Предложените два примерни текста – за проверка и оценка на природонаучната и на четивната грамотност на ученици според изследването PISA – разкриват нова концепция за понятието за текст. Тази концепция може да бъде определена като интердисциплинарна, трансверсална, което налага текстът да бъде тълкуван с оглед на неговата уни- или плурисемантична реализация (изразяване на съдържания с различни средства – езикови и неезикови, и в различна графична форма).

Приложение 1

Пълния текст четете в сп. „Български език и литература“, кн. 5

Къде се крие силата на математиката?

*Откъс от „За показателната функция,
логаритмичната функция и числото e “*

Ивелина Коцева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Въведение

Както е известно, силата на математиката се крие в нейната дедуктивна структура. Разбира се, от една страна, това дава предимство при овладяването на хилядолетния човешки опит в синтезиран вид за относително кратко време. От друга страна, съществува сериозен риск за по-загълбоченото разбиране на основни и твърде важни понятия, в случай че в преподаването им преобладава формалният подход, свързан главно със заучаване на дефиниции, доказване на теореми и извеждане на свойства. При това положение, естественият произход на много от понятията остава неизяснен, а за някои групи неща от живота не ни остава нищо друго, освен само да споменем. Такъв е случаят и с числото e , което е в специална връзка с редица социални и природни явления, но присъствието му в учебниците е почти само информативно.

Внасянето на елементи от история на математиката е всеизвестен подход с доказани положителни психологически и когнитивни предимства. Търсенето на подходящи педагогически похвати за интегрирането му в обучението по математика е свързано с категоризация на проблемите, възникващи при въпросите „защо“ и „как“ да използваме история на математиката (Jankvist, 2009; 2010; 2011). Jankvist описва разликата между това да използваме „историята като цел“, което означава да придобием фактологични знания относно научни открития, събития и хора, и да използваме „историята като средство“, за да предизвикаме ин-

Заглавието е на редакцията

www.science.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Борислав Тошев
E-mail: toshev@chem.uni-sofia.bg

Редактор

Георги Дянков
0887 81 27 67
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: science@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Химия. Природните науки в образованието“, кн. 4/2015:

NEWS

Благодаря Ви! / *А. Панайотов*

INTERVIEW

Признание за една чудесна научна дисциплина / *В. Симеонов*

NEW APPROACHES

Use of Oxidation Numbers for Predicting Regioselectivity in Organic Reactions / *M. Firdaus, Patiha* (Indonesia)

CURRICULUM MATTERS

Декомпозиция на елементи от системата за управление на качеството на Софийския

Избрано

университет в професионалната подготовка на учителите по биология / *Н. Цанова, И. Хаджиали, Н. Райчева*

Темата въглехидрати в програмите по химия и биология / *Р. Томова, Е. Бояджиева, М. Славова, М. Николов*

INTERDISCIPLINARY

За показателната функция, логаритмичната функция и числото e / *И. Коцева*

Bilingual Course in Biotechnology: Interdisciplinary Method / *V. Kolarski, D. Marinkova, R. Raykova, D. Danilev, S. Terzieva*

TEACHING EFFICIENCY

Проучване на мнението на ученици за подготовката по химия в училище / *М. Шекерлийска, В. Димитрова*

Teaching and Learning Efficiency of Virtual Laboratory Package on Selected Nigerian Secondary School Physics Concepts / *O. C. Falode, S. A. Onasanya (Nigeria)*

EXPERIMENTS

Химичният опит – наука и забава / *Е. Чорбаджийска, Г. Балъова, М. Ангелова*

HISTORY OF EDUCATION: BULGARIAN EDUCATIONAL TRADITION

Екологията в България / *З. Костова*

BOOK REVIEWS

Екологични приключения във времето / *В. Симеонов*

перес и мотивация с цел разбиране на трудностите, съпътстващи развитието на математиката.

Разграничението между „историята като цел“ и „историята като средство“ води до въвеждането на термина „генетичен подход“ (*genetic approach*). За първи път този термин е използван от Otto Toeplitz през 1963 г. в книгата му „*The calculus: a genetic approach*“. Както се казва в предговора към едно от най-новите издания:

[Т]ази книга не е панацея... Тя не е също така нито учебник, нито история. Макар че Toeplitz познава историята, той не се опитва да обясни историческото развитие на математическия анализ. Това, което той прави, е да „гестутира“ ключови понятия от анализа, илюстрирани чрез множество проблеми, решаването на които води до появата на тези понятия (Toeplitz, 2007).

Съзнателна употреба на термина „генетичен подход“ в противовес на термина „исторически подход“ се прави и в съвременни изследвания, посветени на връзката между математика и физика (Tzanakis & Coutsomitros, 1988; Tzanakis, 1999; Tzanakis & Thomaidis, 2000). Основната идея е „математиката да се представи не само като логически завършен продукт, но и като процес“, а на физиката да се гледа не само като на съвкупност от закони, понятия, принципи, модели и теории, но и като на поле за приложение на различни методи на познание, базирани на специфични изследователски дейности (Galili, 2008). Прилагането на такъв подход обаче изисква време както от страна на учениците, така и от страна на учителите, и може да бъде оправдан само когато целта е: да се подпомогне разбирането; да се предизвика интерес; да се развие критично мислене; да се придобият навици, свързани с нови стилове на учене, които да заменят линейния модел на учене; да се задълбочи разбирането на интердисциплинарните връзки.

Темата за двете функции – показателна и логаритмична и числото e , е важна от гледна точка на приложението им в природните и социалните науки. В същото време тя не е достатъчно застъпена в учебните програми по математика. В задължителната подготовка се изучават единствено операциите степенуване и логаритмуване, без да се прави преход към логаритмична и показателна функция. Внасянето на яснота върху генезиса на числото e е също желателно поради връзката му с натурален логаритъм и неговата обратна функция – експоненциалната (при основа числото e). Разбира се, проблемът с по-задълбоченото им разбиране не е само в българското образование, но както казва Албърт Барлетт във връзка с проблемите, свързани с растежа: „Най-големият недостатък на човешката раса е в неспособността на човека да разбере експоненциалната функция“ (Bartlett, 1976). Опасността от това неразбиране се крие в характера на процеси,

при които малки нараствания на определени величини могат да доведат до мащабни и много бързи промени в други величини, за които процеси експоненциалната функция е един подходящ модел за описание.

Предвид важността на проблемите, върху които се акцентира по-горе, изложението в статията бива първоначално подчинено на генетичния подход при въвеждане на основните понятия, а впоследствие (в методичната част) се търсят начините за преодоляване на ограниченията, наложени от учебните програми. За да бъде по-ясно, изложението в исторически план е съпътствано с необходимите пояснения и отклонения, които имат отношение към следващо съдържание на статията, а на места, за да бъдат избегнати излишните подробности, доказателствата на твърденията се правят със средства, познати на съвременния читател. Поради многобройните вътрешни връзки, съпътстващи генезиса на понятията, за които става дума, акцент бива поставен само върху тези техни разклонения, които биха допринесли за по-бързо вникване в смисъла на понятията.

Операцията логаритмуване и логаритмичната функция

Идеята за логаритъм възниква към края на XVI в. и началото на XVII в. в отговор на потребността от нови средства за улесняване на пресмятанята главно в астрономията и търговията. Умножението и делението на многоцифрени числа и особено на тригонометрични величини, каквито пресмятаня са правени на ръка и с помощта на готови таблици, е отнемало изключително много време. Тези операции могат да бъдат сведени до по-простите операции събиране и изваждане, но процедурите, свързани с познатите до XVII в. методи са тромави в сравнение с възможностите, които предлагат свойствата на логаритъма.

Метод за редуциране на умножението до събиране и изваждане преди откриването на логаритмите е бил използван още в древен Вавилон (2000 – 1600 г.пр.Хр.) чрез правилото $a \cdot b = \frac{1}{4} [(a + b)^2 - (a - b)^2]$ и с помощта на предварително изработената таблица на квадратите на числата до 100 000 (Башмакова et al., 1975). Същото правило може да бъде приложено и при делението, ако то бъде заменено с умножение на числото a по реципрочната стойност на числото b , която се взема от съответните таблици на реципрочните числа.

Друг метод, използван в края на XVI в. и началото на XVII в., е *prosthaphaeresis* (от гр.: *prothesi* – събирам, *afairesi* – изваждам). При него умножението и делението на числата се свежда до събиране и изваждане чрез която и да е от четирите тригонометрични формули за произведение на синус и косинус. Например, ако искаме да умножим числата 0.23486353423 и 0.73635268208 и използваме формулата

$\sin \alpha \cdot \sin \beta = \frac{1}{2} [\cos(\alpha - \beta) - \cos(\alpha + \beta)]$, трябва първо от таблиците със стойности на синуса да намерим тези ъгли α и β , чиито синуси са равни на 0.23486353423 и 0.73635268208, след което от таблиците със стойности на косинус да намерим $\cos(\alpha - \beta)$ и $\cos(\alpha + \beta)$, да извадим тези косинуси и най-накрая да разделим полученото на две. Крайният резултат е търсеното произведение. Тези методи не се използват след откриването на логаритъма и неговото основно свойство $\log_a(xy) = \log_a x + \log_a y$, благодарение на което процедурата се опростява значително.

Всъщност в основата на откритието на логаритмите стоят добре познатите към края на XVI в. свойства на аритметичната и геометричната прогресия. Съответствието между умножението, делението, повдигането в степен и извличането на корен в геометричната прогресия, от една страна, и (в същия ред) събирането, изваждането, умножението и делението в аритметичната прогресия е било известно на редица математици. Сравнение на двете прогресии се среща в словесна форма още при Архимед в съчинението му „Преброяване на пясъчинките“ и много по-късно при Никола Шюке в „Наука за числата“ (1484). Достатъчно подробно е изследвано това съответствие от Михаел Щифел (1487 – 1567) в „Пълна аритметика“ (1544). За опростяване на изчислението с големи числа Щифел сравнява в своята книга две редици – една аритметична и една геометрична прогресия:

Избрано

..., -4, -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, 4, ...

..., $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, 1, 2, 4, 8, 16, ...

Числата от първата редица той нарича *експоненти* (от лат. exponent – показател) на числата от втората редица. Това съответствие се определя по следния начин: на умножението на членовете на геометричната прогресия отговаря сборът на техните експоненти, а на делението им – разликата на експонентите им. Щифел извежда и някои други съотношения между тези редици, в частност повдигането в степен и извличането на корен, но изпуска възможността да създаде нов способ на изчисление (Шибасов & Шибасова, 2008).

Пълния текст четете в сп. „Химия. Природните науки в образованието“, кн. 4

Словесното общуване с малкия ученик

*Откъс от „Словеснохудожествено общуване
на малкия ученик“*

Мила Гълъбова

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, Филиал – Враца

Мащабният, почти всеобхватен синтез на изкуствата и науките в зората на XXI век е процес, който става възможен върху основата на съзидателното, комбинативно, неограничено преобразуване на информация и на познание. Съвременната информационна (и постинформационна) реалност предвидливо произвежда нови интелектуални продукти – в значителна степен сходни, тъждествени с детската психологическа симбиоза между сетивно, емоционално, логическо, интуитивно, ирационално. Свидетели сме на чисти, простосърдечни възприятия, пластични и подвижни зрителни ракурси, експериментиращо обследване, непосредствени естетически преживявания, инициативно общуване, иновативни стратегии и способности за образователно изграждане на детската личност. В изключително сложни екзистенциални условия пребивава днешното научно познание и в частност – неговият хуманитарен клон.

Естетико-художественото развитие на малките ученици отразява характерните особености на модерното артистично педагогическо общуване, на актуалните представи за взаимоотношението дете – култура, респ. дете – литературнообразователни компетенции. Емоционалнообразният и интелектуалносъщностният свят досягат, разгръщат и надграждат основополагащи социокултурни и литературни приоритети. Нека изтъкнем, без претенции за изчерпателност следните дейности и компетенции в началното литературно общуване: умения за словесно и несловесно общуване в

Заглавието е на редакцията

www.pedagogiy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogiy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 7/2015:

*ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ
И ДЕТСКАТА ГРАДИНА –
ЗА КАЧЕСТВО
В СИСТЕМАТА
НА ОБРАЗОВАНИЕТО*

Висшето училище и детската градина – за качество в системата на образованието / *Маринела Михова, Даринка Костадинова*

Същност на игровите технологии в образованието / *Иван Миленски*

Дискусията в урока по литература / *Огняна Георгиева-Тенева*

Словеснохудожествено общуване на малкия ученик / *Мила Гълъбова*

Учителският професионализъм и празниците в детската градина / *Даринка Костадинова*

Ролята на игрите с пръсти за развитието на езиковите умения при обучението по английски език в детската градина / *Лариса Грунчева*

Рисунката като средство за себеизразяване на детето от предучилищна възраст / *Елица Александрова*

Стимулиране на изследователско поведение и математическа компетентност чрез интерактивни педагогически технологии / *Йорданка Велчова*

Интерактивна технология за стимулиране на педагогическото взаимодействие „учител – директор“ / *Диана Александрова*

Форми за преодоляване на агресивното поведение при децата в детската градина и в семейството / *Костадинка Комитска*

Иновативни техники в общаващото образование при деца от предучилищна възраст / *Мариана Иванова*

Аз, ти, ние за правата на децата / *Марина Гунчева*

Подвижните игри с изправителен характер – средство за формиране на правилна стойка у децата от предучилищна възраст / *Румяна Симова*

Спортният празник – желана, емоционална, развиваща и приложима форма в детската градина / *Надежда Горанова*

Етнопсихологопедагогически иновативен модел на взаимодействието „дете – учител – родител“ / *Цецка Илиева*

Семейството и детската градина – основни фактори за подкрепяща образователна среда и личностно развитие на детето / *Капка Станова, Димитрина Митова*

Предучилищната подготовка на „специалното“ дете / *Клавдия Костова*

Приложение на интерактивните методи, техники и подходи в педагогическите ситуации в детската градина / *Миглена Дионисиева*

училищната и извънучилищната среда; първи елементарни опити за системна художествена комуникация с изкуствата (художествено възприемане на детски словесен фолклор, литература за деца, изобразително, музикално, театрално, киноизкуство и т.н.); победение в ритуално-празнична среда и постепенен приобщаване към духовните и културните ценности; ранни представи за нравствено-етични и естетически категории, изразени емпирично; мотивация за творческо самоизразяване, за комбиниране на реално и въображаемо, смяна на гледните точки, алтернативно или критическо мислене и др. Литературнообразователният процес, начална степен, въвежда европейската хуманитарна парадигма, разбира се, в пропеевтичния профил на стартовия период от основната образователна степен.

Всъщност иновативните методи извеждат в качеството на приоритети следните приложно-педагогически стратегии с хуманитарна насоченост: 1) формиране на хуманистични ценности и мотивация за хуманитарно познание; 2) приложно-ценностни аспекти на хуманитарните компетенции; 3) предоставяне на оптимални възможности и изграждане на креативни качества у малките ученици; 4) превес на индивидуалния подход в литературното образование; 5) конструиране на гъвкави технологични механизми спрямо потребностите, намеренията, стремежите на уникалната детска личност; 6) непрестанно дирене и следване на пътя към универсалното хуманитарно познание, аналог едновременно и интегрално на научноизследователската работа, творческото преоткриване, духовно-нравственото усъвършенстване.

Тенденцията за популяризиране алтернативни модели на обучение и образование подкрепя посочените по-горе приоритети в съвременното училище. Впрочем съвременният образователно-възпитателен процес, както и предпочитаните социално-педагогически практики, функционират в повечето случаи различно от традиционните. От една страна, интерактивното педагогическо общуване еманципира участниците в ученето чрез действие (дейности) и преживяване. От друга страна, триединството „учение – игра – знание“ бива постигнато заедно, съвместно от деца, родители, професионалисти, сътрудници от разнородни образователни структури. Равноправното взаимодействие определя иновативния облик не само на социалната, но и на естетическата комуникация. Действащите стандарти за учебно съдържание, особено в културно-образователните области, акцентират върху хуманните взаимоотношения и позитивните представи за детската личност, логично следствие на принципите за справедливост, отговорност, свобода, толерантност, нагласите за доверие, отвореност, самостоятелност, за критично, нестандартно мислене, активно гражданско или съпричастно (емпатийно) поведение.

Педагогическото взаимодействие в ранния литературно-образователен процес се присъединява към

интегралното естетико-художествено развитие на децата, участва пълноценно във функционирането на техния сензорен и теоретико-познавателен опит. Формирането на хуманитарно ерудирани личности се свързва с базисните психолого-педагогически операции и механизми, т.е. сензорни и перцептивни процеси, нагласи, представи, елементарни съждения. Прецизират се общокултурните и в частност – литературните компетенции в първите години на учение. Стимулират се естетическите преживявания и креативните дейности, изявяват се индивидуални способности и дарования. Художествената информация от сферата на изкуствата обгръща детския духовен свят както чрез традиционни методически алгоритми, така и мултисензорно. Словесното творчество – устно, писмено, анонимно или авторско – обогатява речевата култура на децата. Художественият език насочва към интуитивно и образно вникване в мотивацията на нравственото поведение и осъзнаване същността на ценностите – етични, естетически, философски, общочовешки.

Съпреживяването – така характерно и ярко физиономично при ранното естетическо общуване, синхронизира детските сетива, емоции, фантазии, разум с креативната фантазия, откликващото възприемане, откривателското мислене. Възпитавайки естетическо поведение и преживявания, артистичен усет и вкус, началното литературно образование на практика започва изграждането на детската прозорлива, неутолима в създавателните си пориви харизматична индивидуалност. Конкретното емпирично познание прераства в осъзнато (според възрастовите и психологическите възможности на индивида) възприемане – или аперцепция, на постиженията на европейската хуманитарна мисъл. Детският аспект относно функционирането на художествения текст преминава, при това с ведра лекота и евристични попадения, в диференциране, разпознаване, дефиниране, назоваване, проблематизиране на съвкупността от достъпни духовно-нравствени понятия и морално-етични критерии.

Наивната чистосърдечност опознава все по-рационално какво означават понятията добро, истина, красота, разум, воля, трудолюбие, християнски и хуманистични ценности. Активното и многостранно възприемане, безрезервното преживяване на текста изкуство възпитава емоционална отзивчивост, стимулира косвено заявена творческа интуиция, динамични оригинални асоциации, богато и одухотворено образно мислене. Естетическите възприятия и естетическите чувства „отключват“ нови възможности на детската художествена комуникация и детската изгрова креативност. Наивнореалистичното художествено възприятие и естетическо преживяване, детската артистично пресъздаваща игра, непосредствената, неподражаема интерпретация на словесна творба несъмнено изминават етапите, известни или изненадващи, на интелектуалното усъвършенстване.

Естетическата комуникация и творческата самоизява по принцип възпитават чувствителност към непосредствени впечатления с интуитивно преобразуващ облик, откликване на образната художествена реч, вникване в същността на естетическа оценка или авторско послание. Пропедевтичният литературнообразователен процес предразполага и реално предопределя доможване до първични интелектуални умения в хода на преобладаващите детски активности: всеобхватно сензорно обследване и опознаване, богато визуално мислене, безгранично фантазиране, диалогично общуване с изкуствата, творческо самочувствие и самоизразяване. Педагогически активната развиваща среда се позовава изключително на специфичното детско художествено възприятие – път към разкриване и овладяване на неподозирани интелектуален и креативен потенциал.

Днешното българско дете унаследява и отрано възобновява възрожденския култ към знанието – интелектуална енергия, и специално към творческата природа на словесното изкуство. Растежът, усъвършенстването, развитието на съзнанието и талантите, волята и сетивата протичат в образователната духовна общност на питащите, любознателните, изобретателните, експериментиращите, действащите, търсещите. Насъщно тяхно достояние, училището, респективно културата, духовността, по традиция и по право се идентифицират като пространства на интелегентността. Училищното, т.е. обучаващото общуване от самото начало се осъществява като творчески иновативен процес, в който възпитателите полагат основите на етичното

и естетическото поведение, на философско-психологическия растеж, на хуманистичния универсализъм в следването на висшите духовно-нравствени идеали. Именно тяхната словесно-художествена реализация се оказва особено близка, преобладаваща и разбираема за детето възприемател. По подобие на учителското напътстващо слово, потопено в стихията на литературния образователен дискурс, детското вярващо и чистосърдечно същество вниква в емоциите и техните побуди. С други думи, опознаващият света детски интелект се приспособява да именува философско-битийните феномени със собствените им названия – според приетите непосредствено от учителя нравствени знания и нравствени оценки. Най-сетне, интелектуално-естетическото възпитание в началото на жизнения път въвежда и утвърждава хуманния етичен кодекс.

Известно е, че типичните психофизиологически характеристики на първите два седемгодишни периода в развитието предполагат и изискват познавателно сътрудничество с възрастния, притежаващ солидна квалификация основно по отношение на словесното художествено общуване и взаимодействие специално в образователния комуникативен процес, начален етап. Впрочем ранното проникновено, деликатно запознаване на малчуганите с изкуствата и науките също насочва, ориентира и дори променя траекторията на духовното създаване, индивидуализиране и напредване. Необозрими са възможностите на сетивата и интуицията например, но логосът, определян като висше интелектуално знание, настоятелно се отъждествява с езика – „материя“, „инструмент“ на мисълта.

През сензитивния период на началната училищна възраст интелектуалните способности се формират предимно и основополагащо според универсалния модел на словесната художествена комуникация. Художественият текст демонстрира и услужливо предлага достъпни логически операции, които чрез съзнателното възприемане, аперцепцията, конструират детския интелектуален и психически свят. Такива рационални способности разпознаваме например в рутинните, традиционно установени методически процедури на литературното обучение: обяснение на мотив за постъпка на персонаж; описание на картина – аналог на душевно състояние, преход към нов сюжетен момент, естетизиран природен обект и пр.; квалифициране на привлекателен или отблъскващ, т.е. добър или лош персонаж според правилата за нравствено и хуманно поведение; изграждане на аргументативна верига при осмислянето на художествения текст; доказателство на основополагащата теза – например от гледна точка на автор, на повествовател, на лирически герой и др.; елементарен анализ – съобразно индивидуално психологическите и възрастови възможности, както и параметрите на образователната среда; обобщение – произтичащо от вторичния синтез при художественото възприемане, и т.н.

Всъщност литературно-образователният дискурс съчетава в синергично единство рационалното и емоционалното, логически последователното и интелектуално непрегледимото, съединява в хармонична завършеност сериозното педагогическо познание и детската артистично-игрова природа. Познавателните интереси следват и чрез художествено-литературната комуникация непосредствено се отъждествяват с чисто детските естетически и креативни потребности, желания, нагласи, заложби. Детското интелектуално любопитство и любознателност непрестанно, неуморно, интензивно търсят сложния проникновен смисъл, многопластовата философия на текста – епос, грама или поезия, на модерните жанрови синтези или трансформации, на изговаряното и писаното именно и специално за невръстните.

Съзнателният информационен обмен постига повече или по-малко динамичен, интензивен и интерактивен литературно-образователен диалог между детето възприемател и словесната творба. Индивидуалните впечатления и интерпретации на прослушаното или прочетеното провокират детския интелект, насочват го към мислено събеседване с въображаеми личности, към подчертано интелектуална комуникативна практика. Същевременно „прохождащите“ в детското четене, приспособявайки се към естетическо световъзприемане и естетически чувства, се посвещават в одухотворено, нравствено остойностено общуване с авторитетите на културната и образователната традиции. Именно те – духовните наставници, хуманитарните авторитети, знаещите възрастни – приучват малките ученици на умението да разсъждават логи-

чески и оригинално (в смисъла на елементарна и независима критична рефлексия), да се отзовават на словото образ с непосредствеността на присъщото си визуално мислене и непосредствено емоционално съпреживяване.

Подобно познавателно сътрудничество и словесно естетическо общуване с големите, добрите, духовно силните, извисените, укрепва чистата детска душевност, засища я с креативната енергия на словото откритие на усъвършенствана вътрешна реалност, както и на реално човешко битие, просветлено от любовмъдрие, любословие, любознателност, любопитство. Изразено според новия „манифест на хуманната педагогика“ (Ш. Амонашвили), образователното общуване на бъдещето, сродно с просветителско-педагогическата философия на словесната художествена комуникация, въздига „закон на духовната общност“, духовно-нравствено единение на учителите с техните ученици, възпитаници, с всяко дете.

Разбира се, не само познавателните интереси, т.е. пряката логическа мотивация за учене, но също така и естетическите потребности, емоционално-психичните нагласи, цялостното хуманитарно знание и култура въвеждат в общността на знаещите, разбиращите, съзидателните. Днешната интерактивна медийна среда променя трайно и стремително както образователната институция, така и културните средици – библиотеки, читалища, творчески и научноизследователски общности. Класическото книжно тяло все по-убедително се явява не само и единствено традиционен културен феномен или настолно образователно средство – сантименталната „малка книжчица“, букварчето на възрожденските азбукари. Да си припомним популярните христоматийни стихове: „Детенце хубаво, // пиленце любово, // къде под мишница // с таз малка книжчица?...“ („На училище“ – Иван Вазов). Успешното постигане на доброто, напредъка, на себеутвърждаването в общение с книгата днес може да бъде гарантирано единствено при спазване на културните механизми за традиционно и интерактивно запознаване на малките възприематели с въображаемите литературни герои, територии, събеседници: автори, респективно повествователи, лирически субекти, поети, художници, творчески личности.

Съвременната книжна отгавна е престанала да бъде преобладаваща емблема на просвещенско-цивилизационния напредък. Сега именно децата, които още не могат да четат, са сред първооткривателите, пионери на модерната култура като всеобхватен, глобален модел на човешкото познание. Имам предвид сходното с фолклорно-митологичната практика симбиотично единство от наука, словесност, изящци и приложни изкуства, етика, етнопедагогика, самопознание и самоизразяване, споделени ценности, цели, интереси. В наши дни книгата, респективно художествената литература, научноинформационният текст, енциклопедичните сведения съществуват, парадоксално, по подобие на стародавните анонимни и фолклорни произведения – хипертекст на познанието и интелигентността, който се възприема в симбиоза, в синкретично единство с интерактивната медийна среда.

Както в стародавното приказно-архетипно време и пространство, общуването на детето с изкуствата и познанието (добродетели, красота, поезия, драматично изкуство, картина, пластика, мелодия, човешки и природен свят), цялостният комуникативен процес протича двупосочно, осъществява непрекъснат информационен обмен. Очевидно става дума за действителен, реално осъществим интерактивен диалог. Естетическият комуникационен процес отлага, отсрочва във времето индивидуалния прочит, субективното приобщаване към книгата-събеседник, книгата-артефакт на модерната култура. (Знайнo е, че съвременният облик на книгата съпътства културни артефакти като телефона, телевизора, компютъра – тоест символите на информационната епоха.) Доста преди четивното ограмотяване, в смисъл формирането на първоначална читателска активност, за детето са насъщно необходими фактори като: семейната атмосфера на приласкаващите и забавляващите речитативи от „люлчиното“ слово; „живата“ художествена реч на първия детски педагог, владеещ словесно изпълнителски умения; мултимедийни аудио- и видеоверсии на художественото (фолклорно, митологично, православно, възпитателно, артистично) говорене, словесно изразяване и пресъздаване.

Избрано

Впрочем книжовното общение с живота е било основно, водещо и висше духовно гостояние в България още от епохата на кирилometодиевското „беседване с книгите“ и изконната традиция на Светите Седмочисленици (IX век). Действително, висша духовна практика с цел четенето прозрение и формиране на знаещия, учещия човек... Специално детското четене в съвременната културно-образователна ситуация разполага с палитра от възможности за активна читателска практика и утвърждаване на трайни комуникативни нагласи при общуване с книгата. Традиционно установените методи и похвати в системата за извънкласно четене например реализират стратегията за разширяване на читателския кръгзор и формиране на начални читателски нагласи, интереси и потребности.

Предстоящият по учебна програма текстов материал се разгръща поетапно в определени сфери – съобразно жанр, автор, проблем, свободен избор и т.н. Поощряват се класически и модерни извънкласни форми за организация и стимулиране на детски четивни практики. Акцентира се върху специфични проекции на похватите, методологията и процедурите при работа с текста в литературното обучение, чийто основен предмет се идентифицира именно с писменото, графичното, печатно или дигитално словесно общуване. Типът урок по извънкласно четене предвижда следване инвариантните задачи на учебните ситуации с текста – бил той художествен или нехудожествен. Въвеждат се актуални ориентири от порядъка на новоизлезли печатни произведения, неизучавани автори и жанрове, близки до детското виждане, художествени творби, препоръчани от учителя или по избор на учениците, ориентирани в многообразието и структурата на детския периодичен печат, учебно-помощни и справочни издания и др.

Освен самостоятелния прочит и активното читателско търсене, рутинно се ползват и други форми за организация и оптимизиране на началното литературно обучение (самостоятелна подготовка, селективно четене на детска книга, детски креативни дейности и т.н.), както и извънкласните събития – например партньорско взаимодействие с библиотека, музей или друга културна институция. По принцип учителят основно консултира, насочва, уточнява необходимата библиографска информация, а начинаещите читатели поемат инициативата в художествената комуникация, водени от своите индивидуални интереси, нагласи, стремежи. Разбира се, предстои целенасочена методическа работа за усвояване на умения за ориентирани в книжовната продукция за деца, като се осъществява пренос на интереса от едно заглавие към друго.

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 7